

Samen werken aan een groene stad

Roos de Haan

Groene burgerinitiatieven worden toegejuicht omdat ze de sociale samenhang binnen de buurt zouden bevorderen. Juist omdat groene projecten veelal vorm krijgen in deze lokale context is een belangrijke vraag wie de betrokkenen zijn en hoe belangen geborgd worden. In dit nummer belichten verschillende auteurs hoe stedelijk groen gecreëerd en onderhouden wordt en welke participatievormen hierin zijn te ontdekken.

Bloemenzaad en bloembollen bleken een oplossing voor een gebrek aan groen in de Haagse Uitvinderswijk. Een groepje pioniers lanceerde hier in 2012 het zogenaamde 'guerilla gardening'. Hoekjes, rafelrandjes en zelfs de kleinste kieren tussen stoeptegels stortten zij vol met zogenaamde zaadbommen. En met groot succes. Deze methode kreeg navolging van meer buurtbewoners die hiermee kleur aanbrachten in de wijk. Dit voorbeeld van burgers die hun eigen omgeving opfleuren staat niet op zichzelf. De site meergroenzelfdoen.nl, gelanceerd door diezelfde Haagse pioniers, laat zien hoe geweldig eenvoudig het kan zijn om je leefomgeving te beïnvloeden en hoe talrijk de initiatieven zijn.

Intrinsieke groene missie of niet, we zien ook steeds vaker dat de gemeente de burger nodig heeft voor onderhoud van het groen. Zelfbeheer van stukken openbaar groen is in opkomst. Dit heeft alles te maken met slinkende onderhoudsbudgetten en een overheid die steeds meer inziet de burger nodig te hebben om een minimale kwaliteit van buurtgroen te behouden.

Scheppingsdrang in het groen

Dat bewoners hun groene vingers laten gelden in het publieke domein zien we vaker. In veel stadswijken kennen we het beeld van individuele burgers die geveltuintjes aanleggen. Ook zien we steeds meer gemeentelijke bomen vergezeld van een fleurig tuintje op de vierkante meter, de zogenaamde boomspiegel. En dan zijn er de vele grote en

kleine buurttuinen die, op initiatief van bewoners en onder hun bezielende scheppingsdrang, een plaats krijgen in de openbare ruimte van de stad. Succesvolle voorbeelden van bewoners die tezamen werken aan stadslandbouw en stadsnatuur zien we in vrijwel iedere stad terug: 'Transition Tuin' in Apeldoorn, 'Tuin in de Stad' in Groningen, 'Emma's Hof' in Den Haag en 'High Five' in Rotterdam zijn slechts enkele voorbeelden.

Dit soort projecten doen vaak een beroep op fondsen, gemeentelijke subsidies voor stadslandbouw of op de zogenaamde leefbaarheidsbudgetten. De inzet van buurtvrijwilligers maakt het mogelijk een programma draaiende te houden: van workshops tuinieren, een slakkenrace met kinderen, een plantenruilmarkt, tot gewoon buiten spelen. Een maatje groter zijn projecten die door coalities van bewoners, semi-professionals en andere partijen (zoals scholen en GGD's) worden gevormd. Zo zet 'Creative City Lab' in op de expertise van studenten uit de verschillende disciplines om een 'educatieve stadsakker' te realiseren op een voormalig voetbalterrein in Amsterdam Noord. Een beweging op zich vormt 'urban farming'. Hierbij staat voedselproductie, op daken, balkons en in tuinen centraal. Het Rotterdamse 'Uit je Eigen Stad' en 'Eetbaar Utrecht' zijn hier voorbeelden van.

De gemeente heeft de burger nodig voor onderhoud van het groen

Al deze initiatieven hebben gemeen dat zij mogelijkheden grijpen publieke ruimte in de stad ten nutte te maken van gemeenschap en gezonde voeding. Ook fleuren zij de stedelijke omgeving op, te meer daar zij nogal eens worden gerealiseerd op onbenutte terreinen die door de terugtrekkende bewegingen op de vastgoedmarkt voorlopig braak blijven liggen.

De eerste oogst bosuien in een kersvers aangelegde school- annex buurttuin in Utrecht, augustus 2012.

De burger als gezochte coproducent

Veel van al dat 'hands on' in het groen komt niet alleen van de burger zelf. Gemeenten gaan namelijk, onder het mom van gedeelde verantwoordelijkheid en genoodzaakt door bezuinigen ook zelf op zoek naar burgerparticipatie. Om te bezuinigen bieden zij steeds vaker hun groen 'ter adoptie' aan. In Breda werd die bezuinigingsmaatregel scherp op tafel gelegd. Tenzij bewoners verklaarden onderhoud op zich te nemen, zou op diverse plekken kostenintensief groen, waaronder rozenperken, omgevormd worden naar laagwaardiger groen of zelfs geheel vervangen worden door tegels. Tegels, wat gras misschien, óf hoogwaardig groen in zelfbeheer, was dus de keuze die deze gemeente haar inwoners voorlegde. Een klein jaar na de aankondiging hebben zo'n 75 groepen Bredanaars zich aangemeld voor groen in zelfbeheer. Participatie lijkt hier, bij gebrek aan alternatieve keuzes, min of meer afgedwongen.

Zelfbeheer is iets waar gemeenten mee experimenteren. Het uitdenken van spelregels en kaders, in samenspraak met bewoners, hoort daarbij. Deze werkwijze vraagt van gemeentelijke diensten en burgers dat zij hun rollen herdefiniëren. Bewoners komen niet meer weg met 'daar betaal ik toch belasting voor'. Andersom is bij de gemeente een flexibele houding en gezonde dosis van loslaten nodig wanneer bewoners 'hun' openbare ruimte gaan beheren. Deze omslag in denken gaat nog een stapje verder wanneer burgers vanuit hun idealen met initiatieven komen die de ambtenaren uitdagen om hun perspectief te verleggen en facilitair op te treden. De huidige afslanking van banen bij

gemeentelijke diensten biedt in dit opzicht niet alleen belemmeringen, maar ook kansen.

Zelfbeheer van (delen van) de buitenruimte is ook een aandachtsveld voor scholen en - niet in de laatste plaats - voor woningcorporaties. Woningcorporaties zijn steeds vaker met huurders in gesprek over zelfbeheer van de buitenruimte. De motivatie om dat gesprek aan te gaan kan van twee kanten komen. Soms, zoals in de Utrechtse wijk Spinozaplantsoen, geven bewoners aan dat ze graag zelf invulling geven aan één of twee vierkante meter bij hun voordeur. In het geval van het Delftse Poptahof was het wonincorporatie Woonbron die met de bewoners in gesprek ging over 'ontstening' van de buitenruimte en zelfbeheer.

Er zijn meer bewonersgroepen die zich manifesteren als gesprekspartner van corporatie of gemeente. In de VINEX wijk EVA-Lanxmeer in Culemborg zien we zelfs een vorm van coproductie tussen bewoners en gemeente. In deze AGORA laat Trijntje Tilstra zien dat de bewoners van deze wijk de verantwoordelijkheid voor groenonderhoud op zich nemen en invulling geven aan een gemeenschappelijke (sociale en ecologische) visie op de leefomgeving. Als gelijkwaardige partner met de gemeente werken zij samen aan het groenbeheer. EVA-Lanxmeer wordt dan ook vaak gezien als een geslaagd voorbeeld van zelfbeheer in een ecologische wijk.

Sturen op groen

Wat is de betekenis van deze verantwoordelijkheid die burgers naar zich toe trekken enerzijds, en de door de krappe gemeentelijke huishoudboekjes uitgelokte participatie anderzijds? Is de levensduur hiervan beperkt tot de economische crisis, of hebben ze over een tijdje post gevat en zullen ze onderdeel zijn van de manier waarop groen in de stad vorm krijgt en beheerd wordt?

AGORA denkt het laatste. Crisis of niet, we zien toch dat groen minder vaak 'vanzelf' een sluitpost in de gemeentelijke begrotingen is. We kunnen vaststellen dat heel wat steden hebben toegewerkt naar een nieuw experimenteel model dat gemeenten laat 'rekenen' met de waarden van groen. Dit fenomeen staat bekend onder de naam TEEB: The Economics and Ecology of Biodiversity. Die interesse voor groen in de stad wordt verder gevoed door allerlei uitwisselingen tussen burgers in de voorhoede van stadsnatuur of stadslandbouw, wetenschappers en instituten. Met grote regelmaat is er een debat, lezing of masterclass over dit onderwerp. Toonaangevend is de aandacht die Platform31, als belangrijk adviseur voor de nationale overheid, laat uitgaan naar stedelijk groen door particuliere initiatieven. Op 25 mei van vorig jaar wijdde het een heel kennisatelier aan dit onderwerp en binnenkort vindt er een vervolgsessie plaats voor beleidsmakers, politici en geïnteresseerden. Ook het in 2012 verschenen tijdschrift 'De Groene Stad' is bedoeld om succesvolle maatschappelijke en particuliere initiatieven die de stad groener en socialer maken te exposeren en anderen hiertoe te motiveren.

Wetenschappelijke inzichten onderbouwen de waarde van gezamenlijk gecreëerd groen voor de stad. Onderzoeken van Van Hall Larenstein en de Universiteit Wageningen, maar ook uit de hoek van de stedenbouwers en architecten, stellen dat participatieve groenprojecten samenleven en gezondheid bevorderen. Ze spreken over de intrinsieke

Voormalige spoorlijn 'The High Line' in New York, een voorbeeld van nieuwe groene plekken in stedelijk gebied. Foto: Trijntje Tilstra

waarde van natuur in de stad, moestuinieren, buiten spelen en over stadslandbouw als middel tot 'sociale cohesie'. In haar boek 'The Hungry City' gaat Carolyn Steel nog een stap verder: wij stadsbewoners moeten gezamenlijk groente gaan verbouwen, opdat we kunnen sámenleven en óverleven. Zij maakt de relevantie hiervan duidelijk voor oude industriesteden als Detroit die al decennialang te maken hebben met ontvolking en een selecte groep van achterblijvers voor wie stadslandbouw van vitaal belang is.

Ongeacht de verschillen in opvattingen die we in de literatuur tegen komen is het duidelijk dat groene burgerinitiatieven worden omarmd vanwege hun potentie om sociale samenhang en gezondheid binnen de stad te stimuleren. Ook lijkt aannemelijk dat de burger nodig is om het stedelijk groen op peil te houden.

Lokaal groen biedt een podium aan de kracht van de gemeenschap

Perspectieven op samenwerking

Kortom, het is tijd voor een AGORA over stedelijk groen door vereende krachten. Dit nummer belicht de samenwerkingsverbanden tussen bewoners, instellingen en gemeenten en de resultaten hiervan.

In het eerste artikel neemt Rianne van Melik ons mee in de geschiedenis van private betrokkenheid in de ontwikkeling en het beheer van het publieke domein. Het artikel biedt tegenwicht aan de idee dat groene burgerinitiatieven nieuw zouden zijn: in vroegere tijden was de particuliere zorg voor de stadse natuur zeker niet ongewoon,

maar dan op initiatief van 'weldoeners' en grote bedrijven. Vervolgens lezen we in het artikel van Steven Stolk over succesvolle samenwerkingsverbanden die New York hebben verrijkt met groene plekken midden in de stad zoals 'The High Line', een voormalige spoorlijn. De samenwerking tussen bewonersgroepen, bedrijfsleven en gemeente blijkt vruchtbaar wanneer alle partijen kansen zien om waarde toe te voegen aan de openbare ruimte en haar rol in het samenwerkingsproces inneemt. Stolk besluit zijn artikel met vier lessen voor coproductie in de Nederlandse praktijk. Voor de Amsterdamse buurtvereniging 'Wetering Duurzaam' zijn de 'High Line', en de latere 'Low Line', in ieder geval aansprekende voorbeelden. Geïnspireerd door deze concepten presenteerde ze dit voorjaar aan het stadsbestuur haar inrichtingsplan voor een ondergronds park. Het is hoopvol dat er in deze financieel krappe tijden naar innovatieve coalities wordt gezocht die de kwaliteit van de stedelijke openbare ruimte vooruit helpen.

Trijntje Tilstra schrijft over de coproductie die ten grondslag heeft gelegen aan de ecologische wijk EVA-Lanxmeer. Een bijzondere wijk waar bewoners al vanaf het begin het groen beheren en vormgeven. AGORA interviewde twee bevolgen bewoners om te achterhalen wat de succesfactoren van deze wijk zijn en hoe deze aanpak als voorbeeld voor anderen kan dienen. Op dit artikel volgt een inventarisatie van de burgerinitiatieven die in Amsterdam allerlei - al dan niet eetbare - vormen van groen hebben geïntroduceerd voor en door de lokale gemeenschap. Van den Bout en collega's van de Dienst Ruimtelijke Ordening hebben onderzocht wat de drijfveren van de initiatiefnemers zijn en wat hun achtergrond is. Tot besluit volgt een pleidooi van Brandsma en Oudes, twee landschapsarchitecten. De auteurs beargumenteren dat de participatie van groepen burgers kansen biedt om een kwaliteitsimpuls in stedelijk groen te realiseren. De auteurs stellen dat

ecologische waarden - lange tijd genegeerd bij inrichtingsontwerpen - alle aandacht verdienen en reiken hier instrumenten voor aan.

De artikelen in deze AGORA onderschrijven dat lokaal groen een middel is en tegelijkertijd aan betrokkenen een podium biedt om de kracht van de gemeenschap te benutten. Een middel, omdat groen bewoners aanspreekt; een podium omdat er naar de wensen en mogelijkheden van meerdere betrokken wordt geluisterd en er een traject wordt aangegaan met elkaar. Duidelijk is ook dat de eerder genoemde projecten anderen inspireren en dat pioniers in groen niet alleen vooruitstrevende ideeën kunnen hebben, maar ook nog eens over energie beschikken om anderen te overtuigen. AGORA denkt dat gemeenten en andere partijen meer kunnen profiteren van deze initiatieven, zeker omdat men het er over eens is dat groene initiatieven de stad socialer en gezonder maken. Maar hoe zit het dan met de buurt, de participatie en de vertegenwoordiging van belangen? Behalve dat de auteurs kansen voor sociale cohesie benoemen, maken we uit de studie in Amsterdam op dat groen sociale relaties ook onder druk kan zetten. En wat te doen in situaties waarbij regie nodig is? Bijvoorbeeld bij verschil in opvattingen tussen partijen, maar ook bij ontbreken van de juiste coalities, of simpelweg door gebrek aan draagvlak. Terug naar het voorbeeld van Breda: burgers de keuze geven tussen 'stenen' of groen in eigen beheer. Wat zou er gebeurd zijn wanneer zich slechts een enkele bewoner had gemeld? Ligt het lot van groen dan in de handen deze ene bewoner? En wie zijn die bewoners die het groenbeheer op zich nemen? Is er geen sprake van selectiviteit, bijvoorbeeld naar sociaaleconomische positie, leeftijd of buurt?

In dat licht bezien moeten er nogal wat hordes genomen worden om tot het door Brandsma en Oudes bepleite 'democratische ecologische groen' te komen. Deze overdenkingen zijn nodig en verkennen de beperkingen binnen het sociale domein van de buurt, echter laten onverlet de kracht van de lokale context waar zoveel moois in het groen tot stand wordt gebracht. Wij hopen dat de voorbeelden in deze AGORA ertoe bijdragen dat we de mogelijkheden van samenwerking in het groen beter in beeld hebben en dat ze als inspiratiebron dienen voor burgers, beleidsmakers en maatschappelijke instellingen om samen te werken aan de groene stad.

Roos de Haan (roosdehaan@zonnet.nl) is geograaf en zelfstandige in onderzoek en advies openbare ruimte (www.roosdehaan.nl). Ze houdt zich onder andere bezig met enkele groenprojecten in Utrecht. Daarnaast is zij redacteur van AGORA.

Literatuurselectie

'Een Park tussen Metro en Straat' in 'Duurzaamheid en Natuur', Trouw, zaterdag 2 februari 2013.

CROW (2012) Baten van de Openbare Ruimte: Maatschappelijke Kosten en Batenanalyse van Inrichting en Beheer.

TEEB Stad (2012) Groen Loont met TEEB Stad. Gemeenten Redeneren, Rekenen en Verdienen met de Baten van Natuur en Water, Stichting Open Boek, Deventer.

ADVERTENTIE

Sim City - de Toekomst op de Tekentafel

SYMPOSIUM – Dinsdag 14 mei 2013 te Utrecht

Tianjin, Chongqing, Wuhan: Chinese steden met meer dan 5 miljoen inwoners. Maar wie kent deze steden? Meer dan de helft van alle mensen op aarde woont in de stad en het aantal steden en stedelingen neemt toe. Dit heeft veel gevolgen, onder andere voor de wereldwijde machtsbalans en het handelsnetwerk, maar ook voor de inrichting van steden.

In de plannen voor stedelijke inrichting speelt, naast de groei van het aantal steden en stedelingen, ook kwaliteit een grote rol. Zo moeten voorzieningen snel te bereiken zijn en een goed werkend openbaar vervoersnetwerk is noodzakelijk. Duurzaamheid en het inspelen op klimaatproblematiek is in deze ontwikkelingen van groot belang. Deze en andere ontwikkelingen maken het des te interessanter om een kijkje te nemen in de toekomst van de stad: hoe ziet de stad er dan uit? Welke ontwikkelingen zijn er gaande? Kortom: hoe ziet de stad van de toekomst er uit?

Het thema van het symposium, georganiseerd door VUGS (studentenvereniging geografie van de Universiteit Utrecht), is daarom de stad van de toekomst. Het symposium gaat in op de toekomst van Nederlandse steden en heeft tot doel de deelnemers te inspireren en na te laten denken over de toekomst van de stad.

Iedereen is van harte welkom tijdens dit symposium. De kosten voor de gehele dag, inclusief koffie, thee een lunch en borrel, bedragen €5,00. Het symposium vindt plaats op dinsdag 14 mei 2013, te Janskerkhof 14. Meld u aan op www.stadssymposium.nl! Op deze website vindt u tevens informatie over de sprekers en de dagindeling.